Bir Târih Felsefesinin İlmî Esasları

Gustave Le Bon

Tercüme
Haydar Rifat

Günümüz Türkçesine uyarlayarak
yayına hazırlayan:
Erol Kılınç

ÖTÜKEN

Gustave Le Bon; 1841 yılında Nogent-le-Rotrou'da doğdu. Tıp eğitimini tamamladıktan sonra doktorluğa başladı. Fransız-Alman Savaşı'nda orduda başhekim olarak görev yaptı. Savaştan sonra antropolojiye yoğun bir ilgi gösterdi. Hindistan, Mısır ve Suriye'yi kapsayan seyahatlerde bulundu. Antropolojinin dışında sosyal psikoloji, etnografya ve arkeoloji sahalarında çalışmalar yaptı.

1884 yılında, Mısır ve Suriye seyahatlerinden edindiği bilgilerle *Arapların Medeniyeti* adlı eserini kaleme aldı. Eser, Sultan II. Abdülhamid'in emriyle Türkçeye çevrildi. Bunun dışında dışında *Hint Medeniyeti*, *Şarkın İlk Medeniyeti* ve *Hint Abideleri* adlı önemli eserleri kaleme aldı.

Gustave Le Bon'a asıl ünü kazandıran eser ise *Kitleler Psikolojisi* oldu. Bu eser Türkçeye *İlm-i Ruh-i İçtimai* adıyla tercüme edildi. Eser bilim, siyaset çevreleri başta olmak üzere geniş bir kesimin ilgisini çekti. Gustave, eserinde, halk yığınlarının kendini meydana getiren fertlerin ortalamasını yansıtmadığını ileri sürdü. Kolektif ruhun; duygularla şekillenen tepkilerin ortaya konulması şeklinde tezahür ettiğini ifade etti. Bu oluşum sırasında çoğunluğun, ortam içinde kendi düşüncelerini bir kenara bıraktığına ve mantık yerine duyguların ağır bastığına işaret etmektedir.

Toplumlarda ciddi sıkıntılara yol açan ve düzeni bozan ihtilallere karşı hep müteyakkız bir tutum içinde oldu. 1896 yılında kaleme aldığı Sosyalizmin Psikolojisi adlı çalışması birkaç yıl içinde geniş bir ilgiye mazhar oldu.

Gustave Le Bon, 1931 yılında, 90 yaşında Paris'te öldü. Arkasında onlarca eser bıraktı. Eserlerinden bazıları: *İnsan ve Toplum* (1881), *Irklar ve Bugünkü Antropoloji* (1881), *Irk Tasnifinde Psikolojinin Uygulanması* (1886), *Fransız İhtilali ve İhtilalin Psikolojisi* (1912), *Büyük Avrupa Savaşı'nda Kitlelerin Psikolojisi* (1915), *İhtilalle Çalkalanan Dünya* (1920).

İÇİNDEKİLER

Giriş

Târih Felsefesinin Yeni Esasları 9

Birinci Kitap
Kâinatın Bugünkü Felsefesi
Dünyanın İstikrarsızlığı ve Tekâmülü

I- Yaratıcı Kuvvetler 23
II- Hayat Hâdiseleri ve Zekânın Bilinmeyen Şekilleri 29
III- Varlıkların Faaliyetinin Menşeleri 35
IV- Ferdî ve Maşerî [Kollektif] Şahsiyyetlerin İstikrarsızlığı 42

İkinci Kitap
Târihin Muhtelif Tefsirleri

I- Târihin Esâtirî, Dinî ve Felsefî Telâkkileri 51
II- Târihî Genellemeler 58
III- Târihte Hata Menbaları 65
IV- Târihte Tenkit Fikri 72

Üçüncü Kitap
Târihin İlmî Olarak Yenibaştan İhyâsı

I- İçtimaî Tekâmülün Umûmî Şekilleri 83
II- Vak'aların Şehâdet Yolu ile Belirlenmesi 90
III- Târihî Hâdiseleri Âbidelerin, Mahkûkâtın, Madalyaların Mütalaası ile Belirlemek 98
IV- İçtimaî Hâdiseleri İstatistikle Belirlemek 103
V- Bir Milletin Zihniyetini Edebî Eserlerinin Tetkiki ile Belirlemek .. 106
VI- Târih Mütalaasında Kelimelerin Manâsının Belirlenmesi 112

Dördüncü Kitap
Târihî Yaratıcı Unsurlar

I- Ceddî [Atalardan Gelen] Kuvvetler 117
II- Seciye ve Zekâ 123
III- Dinî Şekilde Sırrî [Mistik] Akîdeler 127
IV- Siyasî Şekilde Sırrî Akîdeler 133
V- Örf ve Âdet, Ahlâk, Terbiye 140
VI- Siyasî Müesseseler 145

Beşinci Kitap
Kavimlerin Hayatını Çözen Unsurlar

I- Akîdelerde Düşkünlük 157
II- Siyasî Kuruntu Halleri 161
III- Zamanımızdaki Eşitlik Fikirleriyle Zekânın Artmakta Olan Eşitsizlikleri Arasında İhtilâflar 168
IV- Ekseriyetlerin Zamanımızda Rolleri 175

Altıncı Kitap
Târihin Yeni Âmilleri

I- Dünyanın İktisadî Tekâmülü ve Zamanımızda Refah ve Saadet Unsurları 185
II- Dünyanın Başlıca Devletlerinin Bugünkü Vaziyeti 196
III- Dünyanın Yeni Efendileri Amerika Hegemonyası 210
IV- Medeniyetlerin Tekâmülü 220

Giriş
Târih Felsefesinin Yeni Esasları

Bir ilmin umûmî prensipleri, o ilmin felsefesini teşkil eder. Bu ilim değiştikçe felsefesi de değişir.

Târih de bu umûmî kânunun hükümlerine tâbidir. Bu ilme dayanak olan fikirlerin çoğu, zamanla kıymetlerini kaybettiklerinden, eski fikir esasları yerine, yenileri konulmaya çalışılmaktadır.

Târih, dünyada olup biten vak'aların sade bir teşhîri hâline indirgendiği zaman doğurduğu, beklemediğimiz ihtimallerin gerçekleşmiş olmasından oluşan bir kâbus manzarası arz eder. En mühim hâdiseler, aralarında açık seçik bir münasebet yakınlığı bulunmaksızın gelip geçer; sonsuz sayıda küçük sebeplerin, olağanüstü büyüklükte eserler meydana getirdiği görülür.

Sebeplerin hiçliği ile eserlerin büyüklüğü arasında aşikâr bir münasebetin olmaması, kavimlerin hayatında en göze çarpan garîbelerden biridir. Bir çölün bir köşesinde meçhul bir zat semâdan vahiy aldığını bildirerek bir din neşreder ve çok kısa bir zaman içinde bu yeni dinin tesiriyle büyük bir imparatorluk doğar.

Bir kaç asır geçer geçmez bir takım meczupların harâretli teşvikleri Batı âlemini Doğu'nun üzerine atar ve bir çok kavimlerin hayatı gine altüst olur...

Zamanımızda nâçiz bir Balkan devleti ile kudretli bir devlet arasında ihtilâf çıkar; bunun netîcesi olarak bütün Avrupa, târihin kaydettiği harplerin en kanlısına sahne teşkil eder ve harâb olur...

Evvelden keşfi kābil olmayan hâdiseler silsilesinden olmak üzere, tıpkı eski din kurucuları gibi, bazı birsâm mâlûlleri (hâlüsinasyon hastaları) yeni bir iman ile koca Rusya'ya el atar ve bu uçsuz bucaksız âlem, pek az vakitte en büyük sarsıntılara uğrar...

Bu gibi vak'alar akla, muhakemeye durgunluk verir; şüphe yok ki, bunlar derin ve makûl sebeplere dayanır; hâlbuki mantıksızlığın bile bir izahı, bir mantıkı vardır. Fakat bazan o kadar uzak ve karmaşık olan sebeplerin tahlili ortalamaların üstünde kalıyor.

*
* *

Târihi oluşturan hâdiseler muhtelif sebepler altında doğar. Bunların bir kısmı dâimîdir: Toprak, iklim, ırk gibi; bir kısmı ârizîdir: Dinler, istilâlar gibi.

Sebep mefhumu filozofların zihnini çok zamanlar işgal etmişti. Aristo "sebep" kelimesine dört muhtelif manâ vermişti. Genel olarak sebep, diğer bir hâdiseyi doğuran bir hâdisedir; fakat bu ikinci hâdise de müteakiben bir sebep oluyor, demektir. Hakîkatte dünya bir vücûp (gerekirlik) çarkından teşekkül eder ki, bunun her bir haddi aynı zamanda bir *eser* ve bir *sebep*'tir.

Târihte hâdiseler öyle bir surette teşekkül eder ki, onlara vücut veren sebeplerin ardarda gelişinin seyrini belirlemek için bâzen pek uzaklara gitmek lâzım gelir.

Târihte en büyük zorluklardan biri etrafımızı saran, gördüğümüz bir hâlin.. görmediğimiz uzak bir mâzinin doğurduğu bir hâl olmasıdır. Hâdiseleri iyice anlamak için

geçmişteki sebeplerine doğru uzun uzadıya çıkmak lâzımdır...

Târihte pek az vâkıalar tecrit edilebilir [soyutlanabilir]. Hâdiseler, iştikāk ettikleri [türedikleri] hâdiselerle halkalarını birbirinden ayırmak kābil olmayan sınırlı ve hassas bir zincir teşkil eder: Roma'da dâhilî nifâk ve şikāk olmasaydı Sezarlar zuhûr edemezdi.

1871 harbinin[1] doğrudan doğruya sebebi, siyasî bir telgraftır; uzaklara giden sebepleri bir kere Yena muharebesidir. Bu muharebe Büyük İhtilâl'in devamı, Büyük İhtilâl de daha evvel gelmiş geçmiş uzun bir takım vak'aların netîcesidir.

Yena harbi[2] olmasaydı, Almanya'nın siyasî birliğinin teşekkül edememesi muhtemeldi. O halde Sedan[3]da doğmazdı.

Böyle sebep basamakları çıkıldıkça ihtilâli, Birinci Napolyon'un muzafferiyeti hazırladığına varılır.

Umûmî Harb'in ilk hâdisesi olan Avusturya'nın Sırbistan'a ültimatom vermesi, uzun bir olaylar silsilesinin sonuncusudur ve onları kavramadan bunu anlamak kābil olamaz. Hâlbuki bunun doğrudan doğruya sebepleri şun-

---

[1] Fransa-Prusya Savaşı, 19 Temmuz 1870 - 10 Mayıs 1871 tarihleri arasında Fransız İkinci İmparatorluğu ile Prusya Krallığı arasında yapılan savaş. (Haz. Notu)

[2] Jena ve Auerstedt (eski adı: Auerstädt) Muharebeleri, 14 Ekim 1806'da Saale nehri platosunda, Napolyon ordusu ile Prusya Krallığı arasında yaşanan çarpışmalardır. Prusya ordusu tarafından alınan bu yenilgi, Prusya Krallığı'nın 1812'de Altıncı Koalisyon kurulana kadar Fransa İmparatorluğu'na boyun eğmesine neden olmuştur. (Haz. Notu)

[3] Sedan Muharebesi, Fransa-Prusya arasında 1 Eylül-2 Eylül 1870'te Ardennes'nin Sedan kenti yakınlarında meydana gelen muharebedir. Bavyera ve Prusya Krallıklarının 200.000 asker ve 774 topuna karşı Fransızlar 120.000 asker ve 564 topla karşı koymaya çalışmıştır. Almanlar tüm savaş boyunca üstünlüğü ellerinde tutmuşlardır ve bunun sonucunda savaş kesin bir Alman zaferiyle sonuçlanmıştır. (Haz. Notu)

lardır: Sırbistan'ın Avusturya ile nizâ hâlinde bulunması; Rus ordularının mütemadiyen seferber hâle konması, ilh...

Bunlara o kadar az ehemmiyet veriliyordu ki, diplomatlar harbin önünü alacakları ümidinde idiler; hâlbuki bu emekler boşa çıktı; çünkü şu görünen hafif sebeplerin arkasında, uzun zamanlardan beri aynı istikamette birikmiş bir çok sebepler yükselip durmuştu; bu tesirlerin terazide ağır basması, yatıştırma teşebbüslerinin ve bu teşebbüslerin tesirlerinin kat kat üstünde idi.

Umûmî Harb'in esaslarını, Avrupa'nın büyük milletlerini bir hafta[4] içinde birbirinin üstüne saldırtmış olan siyasî müzakerelerde arayan târihçi, bu müthiş felâketin doğuşunu bir türlü kavrayamaz. Onun varacağı netîce, âdeta tekmil Avrupa devletleri ricalinin sulhü muhafazayı hedefleyen gayret ve çabalarına rağmen, harbde karar kılınmış olması için delirip delirmediklerini sormaya kadar varacaktır. Hâlbuki uzak bir çok sebepler, onların irâdelerinden daha kāhir [kahredici], daha hâkim kuvvetler yaratmıştı.[5] Sür'atle kaçan bir sulhü tutmak için boş yere çırpınıldı.. nihayet gözlerinin önünde bir müthiş uçurum belirdiği zaman derin bir yeis ve fütur göstermek fayda vermedi. Mâzinin üzerine işlenemediğinden, hâle hatıra gelen bir şekilde hâkim olmak kābil değildi...

Şayet her hâdise için onu icap ettiren uzun ve uzak sebepler silsilesini inceleme mecburiyeti olsaydı, Târih bir imkânsızlık olurdu. Bu itibar ile doğrudan doğruya olan sebeplerin incelenmesiyle yetinilmek ve ardından bu sebeplere vücut vermek için uzun zamanlardan beri işlemiş olan umûmî tesirleri toplu bir halde tetkik etmek yolu tu-

---

[4] Bir ay. H. R.

[5] Tarihin şimdiye kadar cereyan etmiş en mühim vak'alarından biri olan Umumî Harb'in sebeplerinin tahlilini zamanımızın en büyük tarihçisi olan Emil Ludwig'in *Temmuz 1914* adlı eserinde okumak k□bildir. Tarafımızdan terceme ve neşredilmiştir. (H.R.)

tulmuştur. Medeniyetleri değiştirmeğe kādir büyük dinlerin kuruluşu gibi.. imparator olmuş bir yüzbaşının bütün Avrupa'yı hâkimiyeti altına alması gibi... evvelden keşfi kābil olmayan vak'alar târihin kazâlarını teşkil eder; fakat bu ârızî hercümercin yanında, milletlerin tekâmülündeki nizam ve intizamı tespite yarayacak bir teselsül görülür.

İçtimaî hayatın esas unsurları: Siyasî müesseselerin, mülkiyetin, âilenin ilh... teşekkülleri -nâçiz bir hücreden yeşil bir meşe ağacı peyda olması kābilinden- çok mazbut [disiplinli] bir seyir kova1ar. Bir kavmin bugünkü hâli, evvelki hallerinin takibi ile belirlenir. Bir tohumdan bir çiçek nasıl çıkarsa, hâl de mâziden öylece gelir.

*
* *

Bosüe meşhur bir nutkunda, kâinat ve insan hakkında zamanının telakkîlerini hülâsa ettiği —daha pek uzak olmayan— devirde, târihin felsefesini sekiz satırlık bir düstûra sığdırabilirdi: O zamana göre *şuurlu bir yüksek kudret*, mevcudâtın seyrine rehberdi; muharebelerin talihini de o tayin eder ve onun irâdesi hâricinde hiç bir hâdise oluşamazdı...

Henüz pek yaygın bulunmakla beraber, şimdi âlimler bu inceleme tarzından vazgeçtiler.

Daha çok zaman geçmemiştir ki, bir İngiliz başvekili, kürsüden, o *yüce kudretin*, aşikâr surette İngiltere'yi, dünya yüzüne hükmetmek için vekil seçtiğini beyan etmiştir; ondan az sonra -Alman İmparatoruna göre aynı vazîfeyi, aynı *yüce kudret* Almanya'ya tevcih buyurmuş idi! Dünya işlerinin seyrini idare eden İlâhî idarelerin tesiri, kavimlerin hayatında henüz kuvvetli bir yer tutmakta bulunmakla beraber, bu görüşlerin, varlıkların idaresinin ruhunu zaruretlerde, vücuplarda [gerekirliliklerte] mündemiç [içkin]

gören *determinizm* mezhebi önünde her gün daha ziyade sönmekte olduğuna şüphe yoktur.

Târih başlı başına bir ilim olmayıp muhtelif ilimlerin bir terkibi olduğundan, telakkîsi zarurî olarak devir devir değişir. İlmin telakkîleri netîcesinde, târihin bugünkü felsefesi kâinatın tekâmülü ve insanın tabiatı hakkında bazı esaslı mefhumları gerekli görür. Bu itibarla mevzuumuzda, Târih'i *-eser*lerde bayağı şekilde bulunmayan, fakat bu ilmin esaslarını teşkil eden — bazı mevzuları tetkik suretiyle mütalaa etmek zaruretinde bulunuyoruz.

*
* *

Nisbeten sonraki devirlerde, hattâ bundan bir buçuk asır evveline kadar, malûmatımız — riyâziyat [matematik] ve felekiyat [astronomi] müstesna olarak, — iki bin sene evvel Aristo'nun Büyük İskender'e öğrettiklerinden daha ileri gitmiyordu.

Hava, su, ateş, toprak dâima kâinatın esas unsurları addolunuyordu. Elektrikten, buhardan, zamanımızın faaliyetlerine hâkim olacak olan bütün kuvvetlerin varlığından haberimiz bile yoktu; asgari namütenahi [en küçük sonsuzluk] âlemini bilmiyorduk. Yeryüzünde insandan evvel zuhûr eden diğer hayvanların varlığı.. medeniyetlerin doğuşundan önceki binlerce yıllık târihten evvelki devir, gözlerimize kapalı idi. Din kitapları —küremizi, üstündeki hayvanlarıyla beraber semâvî bir irâdenin ancak altı bin sene evvel bir yokluktan, ademden birdenbire çıkarıverdiğini inandırmak suretiyle, küremizin târihini son derece basitleştiriyordu.

Filozoflar, mağaralar devrinin vahşetlerini bilemediklerinden arkalarına doğru bakarak, ilk cemiyetlerin mevhum [sanal] gelişmişliklerine hayran kalıyor; Büyük İh-

tilâl'in nazariyecileri dünyayı o varsayılan saadet devrine geri götürebilmeyi kuruyorlardı.

İlim bu rüya bulutlarını sildi, süpürdü. Arzın ve insanın menşeleri.. hayat hâdiselerinin tekâmülü.. insanların hayvanlarla akrabalığı ve müşterek menşeleri hakkında ortaya bambaşka, yepyeni fikirler attı...

*
* *

Devrimizin ayırdedici vasıflarından biri fikirlerin değişmesindeki hayret verici sür'attir. Fikirler şaşırtıcı bir sür'atle doğuyor, büyüyor, dönüp dolaşıyor, bazen de ölüyor. İlmin her şubesinde bu devre böylece şâhit oluyoruz.

Biyolojide daha yarım asır evvele kadar âlimleri derin bir surette alâkadar etmiş olan canlıların *daimî bir tekâmül ile dönüşüm geçirdiklerine dair* olan fikirler bugün terkedilmiş ve bunların yerine *birden değişim* prensibi kāim olmuştur.

Fizik'te bu inkılâp daha derin olmuştur. Eski fizikçilerin âtıl *atom nazariyesi* yerine *küçük bir ölçekte güneş sistemi nazariyesi* geçmiştir.

Işığın yayılması için esas unsur olarak düşünülen *esîr,* mevcudiyetini kaybediyor; yerini, dayanağının cevheri konusunda henüz ketum bulunan değişikliklere terk ediyor...

Artık istikrarını bulmuş addolunan astronomi de fevkalâde değişikliklere uğramıştır. Bu ilim, son sınırlarına gelmiş zannolunuyordu. Şimdi bu mahdut cihanın ötesinde, nihayetsiz büyüklüklerde, milyarlarca âlemlerin varlığını kabul ediyor.

*
* *

Zamanımızda ilmin büyük keşiflerinden biri de *istikrar* [kararlılık/oturmuşluk] fikirlerinin yerine *adem-i istikrar* [kararsızlık/değişkenlik] fikrinin geçmesidir. Küremiz ve üstünde ne varsa, hepsinin sâbit olması kuruntusu terk edilmiştir. Bunlar dâima yıkılmakta ve yeniden yapılmakta olan binalar hâlinde kabul edilmektedir. Dünyanın bu dâimî hareket hâli, mevcudiyetinin esas kānunlarından biri olarak ortaya çıkmıştır.

Târihte inkılaplar bu derece derîn olmamıştır. Sebeplerin karanlık mıntıkalarına doğru nüfuz edildikçe, âşikâr bir surette sâbit olmuştur ki, hâdiselerin şe'enî [gerçek] sebepleri uzun asırlar zarfında akîdelerimizi teşkil etmiş kuruntulara dayanan tefsirlerden çok farklıdır. İlmin ancak tahakkuk ettirmeğe başladığı kat'iyet, Târih'ten istenemez. Zekâmızın malûm olan mâhiyeti itibariyle, Târih, ancak mücerret hâdiseler hâlinde inceleniyor. Bundan farklı bir surette incelenebilmesi için, târihî her vak'ayı, kendini doğuran sebepler ve kendisinin doğuracağı netîceler silsilesi dâhilinde kavrayabilecek bir zekâ... geriye ve ileriye doğru kesîf karanlıklara nüfuz eder bir göz ister. Dimağımız böyle bir bütünlüğün kavranmasına/ kapsanmasına müsait surette organize olmadığından konuyu parça parça almak zarureti hâsıl oluyor.

*
* *

Târih, insan ruhunun muhtelif tesirler altındaki aksülamellerinden doğmuştur; fakat bu ruhun şe'enî [gerçekle ile ilgili] mâhiyeti daha yeni anlaşılabilmektedir. Târih ilminin aslî temeli olan Ruhiyat [Psikoloji] şimdiye kadar onun ancak muhîtini [içine aldığı alanı] aydınlatabilmiştir.

Târihe ait telakkîlerimizi değiştirmeye müsait olan netîceler arasında başlıca zikre şayan olanları, zamanımız

psikolojisince incelenebilmiş olan fikir hayatıyla ilgili telakkîlerdir.

Psikoloji henüz pek iptidaî olmakla beraber, vaktiyle kat'iyeti kabul olunmuş bir çok fikirleri gittikçe daha ziyade sarsmaktadır.

Hareketlerimizin âmilini ekseriya irsî veya sonradan kazanılmış – şuur-dışının tayin ettiğini.. aklî kuvvetlere pek üstün olan sırrî [gizli/mistik] ve hissî kuvvetlerin bu karanlık mıntıkanın hâkimleri olduğunu.. şahsiyette birliğin câhirî bir şey olup, bunun bizi, her biri zemin ve zamana göre hâkim, birbiri ardınca gelen şahsiyetlerle donanmış geçici tertipler netîcesi olduğunu meydana çıkarmıştır. Bu suretle şahsiyetlerin bir üslûpta devamı, muhîtin bir üslûpta devamına bağlı bulunmuştur.

Gene Psikoloji, târihî hâdiselere dair yapılan hüküm hatalarının, genel olarak bu hâdiselerin her kavim için bir takım sırrî ve hissî tesirler netîcesi olduğu, üzerlerinde akıl ve muhakemenin bir etkisi bulunmadığı halde ilişki netîcesi olarak doğdukları sanılmalarından ileri geldiğini; dinî akîdelerle, dinî şekilde siyasî akîdelerin, akıl ve mantık üzerine bina edilmediklerini; bir toplumun zihniyetinin o topluluğu oluşturan fertlerin zihniyetinden büsbütün farklı bulunduğunu; bir ferde tek başına iken tesir edecek olan sebeplerin, geçici olarak bir zümreye iştirak etmiş bulunan aynı fert üzerinde aynı tesiri yapmadığını; hakîkat addedilmiş hataların kavimlerin hayatında bazen en sâbit hakîkatlerden daha mühim roller oynadığını göstermiştir.

Târih, medeniyetlerin maddî cihetini teşkil eden gerçekliklerin kararlılığı hâricinde, bunlara istikāmet vermiş olan dinî ve siyasî akîde ve faraziyeleri de şâmildir. Eski zamanlarda olduğu gibi yeni zamanlarda da bu büyük tayflar [spektrum'lar/ açılımlar] ortalığa dâima kuvvetli bir surette müessir bulunmaktadır. Bunları yaratmak veya

yıkmak uğrunda büyük büyük imparatorluklar yıkılmış ve daha da yıkılacaktır.

Aklın kaydettiği ilerlemeler, kavimlerin hayatında bâtıl akîdelerin etkili rolünü unutturamaz; bu akîdeler avutucu ümitler yaratmışlar ve insana akıl ve muhakemenin hiç bir vakit erişemediği bir derecede bir hareket kuvveti vermişlerdir. Bu suretledir ki, gerçek-dışılık, gerçekliği doğurmuştur.

*
* *

Târihin felsefesi, kâinata dâir umûmî bir felsefenin bir bâbı olduğundan, ilmî ilerlemelerin bir düstûr hâline koymaya müsait bulunduğu yeni telakkîlerden bazılarını düşünmek mecburiyeti hissolunmuştur.

İnsanı, bir tomurcağı hâlinde bulunduğu uzun mâzisinden tecrit etmektense, küremizin üstünde kendisine öncelik eden mahlûkların silsilesine raptederek, madenî âlemin, nebatî âlemin, hayvanî âlemin... geniş bir bütünlüğün birbiri ardınca gelen safhaları olduğunu görmek en iyisidir. İlk zamanların enerjisinin hissedilemeyen ve ayırt olunamayan intikāl devreleri netîcesinde *âtıl* [hareketsiz/cansız] *madde*, yavaş yavaş *canlı madde*ye ve nihayet *düşünen maddeye* dönüşmüştür.

Bir zamanlar ebedî hakîkatler suretinde kabul ve târihin tefsirine esas ittihaz edilmiş olan telakkîlere dair fikirlerde meydana gelen derin değişiklikleri gösterebilmek için meselenin bu şekilde ele alınması zarurî idi.

Bu eserde târih felsefesinin unsurlarını genişletmek kābil olmadığından tetkiklerim şu dört kısma ircâ edilmiştir:

1. — Hayat ve insanın menşeleri ve insanı meydana getiren unsurların tekâmülü hâdiselerine dair eski fikirleri tamamen değiştirmeğe yol açan ilmî araştırmalar;

2. — Müverrihlerin muhtelif târihî vak'alar hakkındaki müteakip telakkîleri;

3. — Mâziye ait vak'aları ve sebeplerini yeniden tesis etmeğe müsait usûller;

4. — Târihin dinî, siyasî akîdeler, iktisadî tesirler vs. gibi büyük âmiller tarafından şahsiyetlerin değiştirme kābiliyetleri üzerine etkili olan rolü hakkında ilmî tetkikler.

Kâinatın yaratıcı kuvvetleri, dünyanın menşei ve istikrarsızlığı, insanın mâhiyeti, hayat hâdiseleri, mahlûkların faaliyetinin menşeleri, insiyakî hayat, vs. hakkında ilmin müsait bulunduğu faraziyeler tetkik edilirken... ruhu şimdiye kadar pâyidâr kalan eski içtihatların yerleri yepyeni prensipler tarafından alınarak, birbiri arkasından yıkıldıkları görülecektir.

Târih, bu ilmî esaslar üzerine binâ olunması hâlinde, evvelden görülmemiş bir ehemmiyet alır... Kâinat ve insan hakkında bütün malûmatın bir terkibini temsil eder. Bu suretle bir tabiat— ve binaenaleyh kendinden öncekilerden tamamen farklı—, bir târih felsefesinin gelişmesine şâhit oluruz.